

9. Kegykép az idő sodrában.

Egy kolozsvári Hodigitria²²⁶

A kolozsvári piarista templom főoltárán látható kegykép Máriát ábrázolja a gyermek Jézussal. Az ábrázolás egy – a művészettörténet számára jól ismert – kegyképtípushoz, a *Hodigitria*, azaz Istenszülő a gyermek Jézussal típushoz tartozik. A Hodigitria elnevezés azoknak a Mária-ábrázolásoknak a gyűjtő megnevezése, amelyekben az Istenszülő egész alakos, trónoló vagy félalakos képét látjuk szemből, (általában bal) karján a gyermek Jézussal, akire másik kezével rámutat. A következőkben a Hodigitria képtípus kialakulását vizsgáljuk föl, ezt követően egy kolozsvári Hodigitria kegyképet vizsgáljuk meg, annak első leírásait és a kegykép 17. századi könnyezésének kontextusait.

A Hodigitria (vagy Hodégétria) elnevezés a 9. századtól a kegyképet őrző templomra utal.²²⁷ Az a Mária-kép, amelyről a kegyképtípus a nevét kapta, „a mai Seraglio-csúcson levő, egykor vakvezetőknek (*hodégoi*) a vakok menhelyét magába foglaló kolostorában volt, és a helyről kapta a Hodégétria vagy Vezető nevet.”²²⁸ A Hodigitria kegyképtípus közeli rokona két másik típus, az *Eleusza* és a *Galaktotrophusza*, ezek olykor akár össze is fonódnak egymással.

Az Eleusza (a Meghatódott Istenanya) típusa Bizáncban fejlődött ki, és már a 12. századi nyugati elterjedéséről (Itália, Franciaország, Anglia, Németország, Grúzia) tud a művészettörténet. Leghíresebb az úgynevezett Vlagyimiri Istenanya ikon, amely a 11–12. század fordulóján keletkezhetett. Az ikonográfiai típus valószínűleg a Hodigitria-típusból fejlődött ki azáltal, hogy a Kisdéd arcát az Anyáéhoz közelítették.²²⁹

A másik kegyképtípus, a Galaktotrophusza (Maria Lactans, Szoptató Madonna) bizánci elterjedéséről a vélekedések eltérnek. Egyesek szerint a típus megjelenése a keleti művészetben itáliai hatásnak tulajdonítható. Ezen elképzelés szerint a korai keresztény és kopt művészetben ismert volt, de Bizáncban nem terjedt el.²³⁰ Mások vélekedése szerint a Szoptató Madonna ikonok már a 3. századtól kezdődően ismertek voltak Bizáncban.²³¹

Victor Lazarev felhívja a figyelmet arra, hogy a Szoptató Madonna kegyképtípus nem volt új a korai kereszténység számára, hiszen számos istenanya vagy császárnő gyermekével képtípust ismertek ezekben a korokban.²³² A művészettörténész bizonyítottan látja, hogy a Galaktotrophusza egyiptomi talajon alakult ki, és a formai folyamatosság révén

²²⁶ A fejezet az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíja keretében készült.

²²⁷ A néveredetről lásd Puskás 2005: 39.

²²⁸ Belting 2000: 77.

²²⁹ Lazarev 1979: 118.

²³⁰ Benigni, Kondakov, Zintz, Schweinfurth kutatásaira hivatkozik Lazarev 1979: 112.

²³¹ Lihancsov, Wulff, Millet, A. Grabar kutatásai, lásd Lazarev 1979: 112.

²³² Lazarev az egyiptomi Ízisz-kultuszra is utal, ahol a Hóruszt szoptató Ízisz képtípus népszerű volt még a 4–6. században is (Lazarev 1979: 113).

innen terjedt el a keresztény művészetben. Azt is tudjuk, hogy bár Nyugaton elterjedt ábrázolásmód lett, Bizáncban csupán egy ismert motívum maradt, amely nem állandósult mint ikonfestői séma. A típus sokkal népszerűbb volt a görög tartományokban és a keresztény Kelet országaiban, mint Bizáncban, ahol jóval tartózkodóbban fogadták ezt a képtípust. Ezzel szemben Nyugaton, ahol a középkori művészetben a 12. századtól erősödni kezdtek a realizisztikus tendenciák, egyre jobban elterjedt ez a képtípus is, amely emberibbé tette az Istenanya alakját.²³³

A Hodigitria-típus minden bizonnyal az ókeresztény *Három királyok imádása* jele-
netekből való kiemelés révén jött létre, és a 6. századtól már széles körben elterjedt és ki-
kristályosodott ábrázolásmód.²³⁴ Nemcsak az ikonfestészetben, hanem a szobrászatban,
sőt domborműveken, miniatúrákon, elefántcsont-faragványokon, síremlékeken, pecséte-
ken is előfordul.²³⁵

A korai Hodigitria-ikonok álló Istenanyát ábrázoltak, egész alakosan, balján a Kisded-
del. A kora középkori Bizáncban a 6. századra három fő Hodigitria képtípus szilárdult
meg: az álló, a félalakos és a trónoló. A 9. századtól terjed el az a változat, amelyen az
Istenanya jobb karjával tartja a Gyermeket.²³⁶

Számos bizonytalanság forrása lett a szakirodalomban az anyag rendszerezése folya-
matában a változatok sokasága: lehetett ülő vagy álló kép, a Kisded Mária bal vagy jobb
karján jelenhetett meg, sőt Mária rámutató gesztusa is eltűnhetett.²³⁷ A korábbi időszak-
ok változatosága azonban nem szűnt meg, újabb altípusok, variánsok jöttek létre.²³⁸

Az ülő Hodigitria-típus Lazarev feltételezése szerint ugyancsak Egyiptomból került
át Szíriába, ezért szír–egyiptomi típusnak is nevezi. A képtípus nem tudott elterjedni Bi-
záncban, de különösen kedvelt volt a Kaukázusban, az örmény és grúz művészetben.²³⁹

Nyugaton a 9. században ritka az ülő Hodigitria-típus, elterjedésének klasszikus
időpontja a 13–14. század. Míg a 12. században még Nyugaton is szigorú pózban meg-
jelenő Hodigitriákkal találkozunk, a 13–14. században bekövetkezett változások nyo-
mán a csecsemő nem a szigorú Világbíró, hanem – eltérően a régi ikonfestői sémától
– életvidám gyermek, aki felszabadultan játszik anyjával. Eltűnhet az áldásra emelt kéz
sztereotípiája is.²⁴⁰

A képtípus jelentősége részben annak tulajdonítható, hogy ez nem más, mint a ha-
gyomány által Szent Lukácsnak tulajdonított Mária-portré prototípusa. A legkorábbi erre
történő utalás a 450 körül Theodórosz Anagnósztész által írt egyháztörténeti mű, ahol
először történik hivatkozás a Szent Lukács által készített Mária-portréra.²⁴¹ A későbbi

²³³ Lazarev 1979: 116.

²³⁴ Puskás 2005: 32.

²³⁵ Lásd Puskás 2005: 33, Lazarev 1979: 126–134.

²³⁶ Lazarev 1979: 126.

²³⁷ Uo.

²³⁸ Puskás 2005: 36.

²³⁹ Lazarev 1979: 129–131.

²⁴⁰ Lazarev 1979: 113.

²⁴¹ Belting 2000: 58, Puskás 2005: 34.

források szövevényesek bár, de hivatkoznak a képre. A képrombolás idejéből származó források szerint ekkor már a kegyképet nem Bizáncban, hanem Rómában őrizték.²⁴²

A félalakos képtípust az ikon műfaji jellegzetességei hozták létre, az ikon portrészerűsége ugyanis megkövetelte a kompozíciósűrítést. Így lett a teljes alakos Hodigitriából a félalakos kép, amelyben – elkerülendő, hogy karját levágják – szabaddá vált Mária jobb keze, amely így most már hangsúlyosan mutat a Gyermekre.²⁴³ A képrombolás utáni ábrázolásokon Mária kék palástot visel, alatta vörös ruhát. A homlokán és vállain levő drapérián három csillag látható, amely a mindenkori szűz voltára utal. A Gyermek jobbával áldást oszt, baljával gyakran könyvet (irattekercest), esetleg virágszálat tart. Olykor mindkettőjük fölött/mellett görög betűs felirat olvasható: Isten Anyja, illetve Jézus Krisztus.

A kolozsvári piarista templomban őrzött kegykép típusa a klasszikusnak mondható félalakos Hodigitria. Mária bal karján tartja az ülő Gyermeket, feje kissé feléje billen. Szabadon maradt jobb kezét könyökben meghajlítva a gyermek felé mutat. Homlokán és jobb vállán a drapérián ott láthatók a mindenkori szüzességére utaló csillagok. Egyes másolatokban kifelé, az eredetin feltehetőleg a Gyermek fölött révedez a tekintete. A Gyermek bal kezében tekercs van, jobb kezét áldásra emeli. A kép háttérében Anjou-liliomokra emlékeztető viráginda látható.²⁴⁴

Az egyik korai szöveg, amely a kolozsvári könnyezésről és annak kapcsán a csodás gyógyulásokról hírt ad, Grueber Antal latin nyelvű könyve 1736-ból.²⁴⁵ A történet leírása után a szerző felsorolja a csodákat, amelyek a kegykép körül történtek.

A csodák feljegyzése a későbbiekben is folytatódik. Az első könyvet továbbiak követik, immár magyar nyelven, amelyekben a jezsuita szerzetesek a következő években történt csodákról adnak hírt. A Kolozsváron megjelenő *A' Kolosvári könyvező Szűznek historiája* című könyv „az igaz Katolika tanítás” ismertetésével kezd, és kérdés–felelet formájában magyarázza a híveknek a helyes képtisztelet formáit.²⁴⁶ Elmondja a könnyezés történetét, majd a Grueber-féle kiadvány alapján sorolja fel a csodákat, illetve egészíti ki az azóta történt hasonló csodás események leírásával.

Kovács Gyárfás 1898-ban kiadja a *Katholikus búcsújáró* című rövid kiadványát.²⁴⁷ Ebben többek között szemelvényeket közöl néhány erdélyi kegyhely történetéből: a mikolai, másképp a kolozsvári csodatevő Szűz kegyképéről; Páduai Szent Antal csíksomlyói kápolnájáról; a csíksomlyói Mária-szoborról; a szentbenedeki kegyképről; Szűz Mária és

²⁴² Germanosz pátriárka, majd Krétai Szent András, hivatkozik rájuk Puskás Bernadett. A prototípus korai másolatainak száma megnőtt, kezdetben egy, majd három Lukácsnak tulajdonított képről tud a görög hagyomány, mára 22 Lukácsnak tulajdonított ikont tisztelnek (Puskás 2005: 34).

²⁴³ Kondakovra és Lazarevre hivatkozik Puskás 2005: 35.

²⁴⁴ Mivel már a korai időktől „felöltöztették” a kolozsvári kegyképet, a kép ma csak másolataiból ismerhető. Lásd B. Nagy 1977: 26, 2. és 3. kép.

²⁴⁵ Grueber 1736.

²⁴⁶ *A' Kolosvári könyvező Szűznek historiája... é.n.* A kiadványban nem tüntették föl a jezsuita szerző nevét, és a kiadási év is hiányzik. Mivel az utolsó leírt csoda 1818-ból származik, feltételezhető, hogy ezt követően jelenhetett meg a könyv.

²⁴⁷ Kovács 1898.

Páduai Szent Antal szamosújvári csodájáról; és végül a beszercei Mária-kegyképről. A mikolai képről csupán röviden bemutatja az ismert történetet.

Egy évvel később Varjas Endre kegyesrendi tanár publikál összeállítást *A kolozsvári könnyező Szűz kegyelemképének története*²⁴⁸ címmel, amelyet a kegykép könnyezésének 200. évfordulójára adott ki, és amelyben pár csodát is felsorol, ezek mind a korábbi, 1736-os, illetve 1819-es kiadásokból ismert leírások.

A fenti források megegyeznek abban, hogy a füzesmikolai kegyképet egy iklódi ortodox festő, bizonyos Lukács mester készítette 1681-ben, és eladta „Kuptsa János nevű oláh nemes embernek”.²⁴⁹ A tulajdonos ajándékozta a képet a füzesmikolai templomnak, és ott a többi szentkép közé kifüggesztették. A kegykép 1699. február 15. és március 12. között könnyezett. A térségben állomásozó Hohenzollern-katonák lettek figyelmesek a könnyezésre. Az eseményre összegyűlt a környék lakossága. A képet levették a helyéről, úgy próbálták vizsgálni a könnyezést, hogy „nem volna é valami babona, szem jádztóztatás, és praktika.”²⁵⁰

A könnyezés kivizsgálására Vizkeleti Zsigmond kolozsvári plébánost és Bárányi László fehérvári plébánost küldték Füzesmikolára. Időközben a falu földesura, Kornis Zsigmond a képet elvitette saját kastélyába Szentbenedekre, így a két vizsgáló pap oda is elment. A két inkvizítor szándéka az volt, hogy a képet Kolozsvárra vitessék, ám Kornis ebben megakadályozta őket, arra hivatkozva, hogy a füzesmikolai romátság követeli vissza a képet.²⁵¹ Végül a képről másolatot készítettett, amely Szentbenedeken maradt, és az eredetit visszavitette Füzesmikolára. Földombormű-másolatot készítettett a kegyképről kóródi udvarháza és szentbenedeki kastélya számára is.²⁵²

1699 márciusában Kolozsváron a két vizsgáló elkezdte a tanúk kihallgatását. Összesen huszonnyolc tanú válaszát vették jegyzőkönyvbe. Ennek az eljárásnak az eredményeképpen az esztergomi érsek, gróf Kollonits Lipót bíboros a kép tiszteletét engedélyezte, és őrizetét a kolozsvári jezsuitákra bízta.²⁵³ Ekkor a mikolai képet Kolozsvárra szállították. Néhány napig a kolozsmonostori kápolnában helyezték el, majd miután megtörténtek a szükséges előkészületek, megfelelő ünnepi keretek között a kolozsvári „Páter Jézuiták belső Kápolnájába”²⁵⁴ vitték. 1715-ben a kép átkerül egy újonnan épített jezsuita kápolnába, majd végül 1724. szeptember 9-én a mai helyére, amely a néhai „Jésus társasága Collegiuma temploma”,²⁵⁵ a később piarista templom.²⁵⁶ A kegykép ma is itt látható.

²⁴⁸ Varjas 1899.

²⁴⁹ *A' Kolozsvári könnyező Szűznek historiája...* é.n. 14.

²⁵⁰ Uo. 17.

²⁵¹ Uo. 22.

²⁵² B. Nagy 1977: 27–28.

²⁵³ *A' Kolozsvári könnyező Szűznek historiája...* é.n. 33.

²⁵⁴ Uo. 36.

²⁵⁵ Uo. 37.

²⁵⁶ Itt érdemes megemlíteni, hogy a görög katolikus és ortodox egyház szerint az eredeti könnyező kép jelenleg nem Kolozsváron van, hanem Füzesmikolán. Ezen vélekedés szerint Kornis Zsigmond valóban elvitte a kastélyába a képet, onnan azonban visszajuttatta Füzesmikolára, és azóta is ott látható (lásd. B. Nagy 1977: 26, valamint Mihály 2006: 85).

31. kép. A kolozsvári kegykép 2007-ben, saját felvétel

A kolozsvári kegykép kultúrtörténeti hatása számottevő, erről művészettörténeti, művelődéstörténeti, egyháztörténeti munkák tájékoztatnak. Másolatai szerte Erdélyben fellelhetők: Kóród, Szentbenedek, Szamosújvár, Gelence, Marosvásárhely, Magyarszarvaskend, Dés, Székelyhodos, Szentkatolna, Marosillye, Szárhegy, Székelyudvarhely, Székelybő, Szilágy-somlyó településeken található másolatairól ír Mihály Ferenc és B. Nagy Margit.²⁵⁷ Ugyancsak Mihály Ferenc említi, hogy plasztikamásolatai Kóródról, Szőkefalváról, Szamosújvárról,

²⁵⁷ B. Nagy 1977: 27–31, Mihály 2006: 85–87.

Erzsébetvárosról, Besztercéről ismertek, illetve B. Nagy Margit ír a szentbenedeki, kóródi, szókefalvi, szamosújvári, erzsébetvárosi és besztercei kőreliefekről.

Ezeknek a kegyképeknek a történetét, illetve a körülöttük kialakult kultuszt a kegyképeket és a búcsújárást vizsgáló kutatások is egyaránt igyekeztek feltárni és nyomon követni.²⁵⁸ A kutatók egyben arra is kíváncsiak voltak, vajon melyek voltak azok a korabeli történelmi, társadalmi tényezők, amelyek favorizálták a könnyezésekről szóló diskurzusokat.

Barna Gábor kiemeli, hogy első tényezőként a törökellenes küzdelmeket lehet említeni. Nem véletlen, hogy a korszak a félholdon álló, a török félholdat taposó Mária alakját preferálja, illetve az sem, hogy az egyes kegyképek körül kialakult narrációk a töröktől való menekülést és a kegykép menekítését említik.

A korszakban dühöngő járványos betegségek is fontos szerepet játszottak a kegyképek körül kialakult kultusz meghonosodásában. Számos kegyképpel kapcsolatos narráció említi azt, hogy a pestis elkerült egy várost vagy akár annak a családját, aki megfelelő könyörgésekkel fordult a Szűzanyához.²⁵⁹

Végül harmadikként lehet említeni a korban különösen élénk érdeklődésre számot tartó egyházi unió kérdéskörét.²⁶⁰ Barna Gábor kilenc könnyező kegyképet említ a magyar nyelvterületről, amelyek közül négy görög katolikus településen volt.²⁶¹ Nézete szerint ezek a könnyezések közvetve „közrejátszottak a ruszin (1642) és a román (1698) egyházi unió létrejöttében és megerősítésében.”²⁶²

Itt kell megjegyezni, hogy az 1698-as dátum nem a román egyházi vezetők tényleges csatlakozását, hanem a csatlakozási folyamat megkezdődését jelöli. Lipót király az 1698-as leiratban többek között arról tájékoztatta az erdélyi Guberniumot, hogy azok a román papok, akik csatlakoznak a katolikus egyházhoz, megkapják a katolikus papság kiváltságait. Kollonich Lipót 1698. június 2-i körlevele ezt megerősíti. Atanasie Anghel püspök 1698. október 7–24. között tartott értekezletet 38 esperessel, itt kimondták a római egyházzal való egyesülést, és a döntést felterjesztették I. Lipót királynak. Az erdélyi országgyűlés 1699. szeptember 19-én hirdette ki az 1699. február 16-án keltezett királyi okiratot, és ezzel emelkedett törvényerőre az egyesülés.²⁶³

Hogy mennyire tartották fontosnak az unió gondolatát, azt az az 1700 körül készített metszet is illusztrálja, amelyet Hans Frank von Landgraaf készített. Ez a metszet díszíti Pázmány Péter 1701-ben Nagyszombatban kiadott *Imádságos könyv* című munkáját.²⁶⁴

²⁵⁸ Jordánszky 1988, Bálint–Barna 1994, Barna 2001, Tüskés–Knapp 2001, 2004.

²⁵⁹ Szilárdfy 1979: 207–236.

²⁶⁰ A könnyezések és a korszak sajátos történelmi-társadalmi jellemzőiről lásd Bálint–Barna 1994, Barna 2001.

²⁶¹ Barna 2001: 158–159.

²⁶² Barna 2001: 159.

²⁶³ Pirigyi 1990: 100–104.

²⁶⁴ Pázmány 1701. (OSZK Kézirattár és Régi Kiadványok Tára, FM2/743 sz. mikrofilm.) A kolozsvári Hodigitriáról készült metszet díszíti Illyés András ugyancsak Nagyszombatban 1701-ben megjelent *Keresztényi Jóságos Cselekedeteknek...* című munkája második kötetét, Illyés 1701. (OSZK Kézirattár és Régi Kiadványok Tára, FM2/695 sz. mikrofilm.)

A metszet később búcsús barokk kisgrafikákon is megjelenik.²⁶⁵ A nagyszombati nyomdát Telegdi Miklós, az esztergomi egyházmegye nagyprépostja alapította, amikor 1578-ban megvásárolta a bécsi jezsuiták használaton kívüli nyomdáját. A bécsi nyomda metszet-anyagának egy része is Nagyszombatra került.²⁶⁶

A metszet különlegessége, hogy a máriapócsi²⁶⁷ és a kolozsvári kegyképet egyetlen alegorikus kompozícióba foglalja. A kolozsvári kegykép medalionja alatti férfialak az erdélyi, a pócsi kegykép medalionja alatti férfi a magyarországi címert tartja. A két medalion fölött a magyar királyi koronát tartó puttók láthatók. A kép háttere heraldikai jelentést hordoz: a magyar címerben szereplő három dombot látjuk, rajtuk három várral.

A kompozíció tehát nemcsak a vallási, hanem a területi unióra is utalást tesz. Nem véletlen megjelenése Pázmány Péter könyvének borítóján, ugyanis az unió gondolatának legfőbb képviselői a jezsuiták és a katolikus arisztokrácia volt.²⁶⁸ Pázmány Péter *Imádságos könyve* alig két évvel a füzesmikolai könnyezés után jelent meg.

Elgondolkodtató, hogy alig öt évvel a pócsi kegykép első könnyezése és alig két évvel a füzesmikolai kegykép könnyezése után a két kép együtt jelenik meg az egyébként Kolozsvártól meglehetősen távol eső, a nyelvterület nyugati részén fekvő nyomda kiadványának borítólapján. Ez is bizonyítja azt, hogy a könnyezések körül kialakult narratívák hihetetlenül gyorsan terjedtek, ami nyilvánvalóan annak köszönhető, hogy üzenetüket sikeresen tudták elhelyezni a kor aktuális politikai és egyházpolitikai kontextusában.

Kulcsszavak

kegykép, kegyképtípus, Hodigitria, keresztény művészet, könnyezés, csodák, inkvizítor, másolatok, törökellenes küzdelmek, egyházi unió

²⁶⁵ Szilárdfy–Tüskés–Knapp 1987: 183, 184, 185. kép. A metszet nyomán festmény is készült: Ismeretlen magyarországi festő a 18. század közepéről: *A Regnum Marianum allegóriája Magyarország és Erdély címerével*, közli Mojzer 1984: 165. kép.

²⁶⁶ Soltész 1961: 103. Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy volt a megvásárolt nyomda metszetei között egy kevésbé kidolgozott Hodigitria is. Ez az ábrázolás arra hívja fel a figyelmünket, hogy a Hodigitria kegyképtípus ismert volt a 16. sz. végén a bécsi nyomdákban is.

²⁶⁷ A máriapócsi az egyik leghíresebb könnyező kegykép a magyar nyelvterületen. Első könnyezése 1696-ban volt, ekkor a képet Bécsbe szállították, ma is ott található. A róla készült másolat Máriapócon még két alkalommal könnyezett, legutóbb 1905-ben.

²⁶⁸ Szilárdfy–Tüskés–Knapp 1987: 36.

Szakirodalom

é.n. *A' Kolosvári könyvező Szűznek historiája. Irattatott az ott lévő JÉSZUS Társaságbéli Szerzetesek által Most pedig Azon szentséges Szűz tiszteletinek gyarapodására, és Ájtatosinak lelki vigasztalásokra megszorítván újra Nyomtatott Kolosvárt*

BÁLINT Sándor – BARNA Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok*. Szent István Társulat, Budapest

BARNA Gábor

2001 *Búcsújárók*. Lucidus Kiadó, Budapest

BELTING, Hans

2000 *Kép és kultusz*. Balassi Kiadó, Budapest

GRUEBER, Antonio

1736 *Historia thaumaturgiae Virginis Claudiopolitanae Honoritus Illustrissimorum Dominum Fratrum Ladislai et Gabrielis é Comitatus Haller de Hallerkő. Claudiopoli Typis Academicis Soc. Jesu per Simonem Thadaeum Weichenberg*

ILLYÉS András (ford.)

1701 *Keresztényi Jóságos Cselekedeteknek és Tekelletességnek Gyakorlatossága*, Roderik Alfons után, Nagyszombat

JORDÁNSZKY Elek

1988 *Magyar országban, s' az ahoz tartozó részekben levő Boldogságos Szűz Mária kegyelem' képeinek rövid leírása*. Faksimile kiadás. Az utószót Tüskés Gábor és Knapp Éva írta. Akadémiai Kiadó, Budapest

KOVÁCS Gyárfás (összeállította)

1898 *Katholikus búcsújáró. Magába foglalja a búcsújárás szertartásos cselekményeit és egyéb alkalmi dolgokat*. Todorán E. „Aurora” könyvnyomdája, Szamosújvár

LAZAREV, Victor

1979 *Bizánci festészet*. Magyar Helikon, Budapest

MIHÁLY Ferenc

2006 Adatok egy erdélyi kegyzobor és egy kegykép történetéhez. In: BARNA Gábor (szerk.): *Kép, képmás, kultusz*. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 76–90.

MOJZER Miklós (szerk.)

1984 *A Magyar Nemzeti Galéria régi gyűjteményei*. Corvina Kiadó, Budapest

NAGY Margit, B.

1977 Adalékok a mikolai Mária-ikon történetéhez. In: Uő: *Stílusok, művek, mesterek*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 24–31.

PÁZMÁNY Péter

1701 *Imádságos könyv*. Nagyszombat

PIRIGYI István

1990 *A magyarországi görög katolikusok története*. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza

PUSKÁS Bernadett

2005 Istenszülő-ábrázolások: Hodigitria. In: IVANCSÓ István (szerk.): „Téged jöttünk köszönteni.” Máriapócs, 2005. november 21–22. A máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének centenáriuma alkalmából rendezett nemzetközi konferencia anyaga. Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 31–47.

SOLTÉSZ Zoltánné

1961 *A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest
SZILÁRDFY Zoltán

1979 *Kegyképtípusok a pestisjárványok történetében*. In: ANTALL József – BUZINKAY Géza (szerk): *Népi gyógyítás Magyarországon*. (Orvostörténeti Közlemények. Supplementum 11–12.) Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Budapest, 207–236.

SZILÁRDFY Zoltán – TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva

1987 *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről*. Egyetemi Könyvtár, Budapest

TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva

2001 *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században*. Balassi Kiadó, Budapest

2004 *Populáris grafika a 17–18. században*. Balassi Kiadó, Budapest

VARJAS Endre (összeállította)

1899 *A kolozsvári könnyező Szűz kegyelemképének története*. Ny. Gombos Ferencz Lyceum nyomdája, Kolozsvár